

A PeerC-ben — világiak számára készült imakönyvben — a László-ének a kódex *törzsszövegében* szerepel. Ez az írás származhat a XV. sz. közepétől a XVI. sz. elejéig. Az utólagos beírások XVI. sz.-i kurzív írásban készültek, a törzsszöveg tehát nyilvánvalóan korábbi.

Ezekből a megállapításokból a következőkre lehet következtetni. Mint-hogy mind a két kódex *hiányosan* közli az éneket, és pedig más-más részletével, nyilvánvaló, hogy a *teljes* ének már a kódexek leírása előtt megvolt és bizonyos idejű hagyomány folyamán esonkult, variálódott. Feltűnő, hogy a GyöngyösyC-be csak a PeerC-ből hiányzó szakaszokat írták be *utólag*. Nem lehetetlen, hogy a két könyv ez időben egy tulajdonosé volt és valóban *pótolni* akarták a PeerC-ből hiányzó részeket, melyeket a tulajdonos a szájhagyományból ismert. A két variáns alapján legalább a XV. sz. közepére kell tennünk a vers keletkezési idejét. Viszont nem lehet korábbi 1390-nél, László király lovas szobrának felállítása idejénél, de a törökök emlegetése a versben még ennél is későbbi időre — legalább Hunyadi János harcainak idejére — mutat. További meghatározás részletes stíluskritikai és nyelvészeti elemzést igényelne. Semmiesetre sem 1526 körüli vers, mikor már Apáti cantiléneja s nemsokára Tinódi énekei jelentik az új ízlést. Számunkra jelenleg elég annyi, hogy régibb, mint a Szabács Viadala, nem is szólva többi középkor-végi énekünkről, minthogy régebbi középkori verseink kétségtelenül fordítások s így a László-ének volna a *legrégebbi eredeti* magyar vers, amit ezidőszertint ismerünk.

BISZTRAY GYULA

„DEBRECZENNEK ÚTCZÁI SÍRJATOK!...“

(Kölcsy Berzsényi-bírálatának zárósorairól.)

Kölcsy három bírálatának, melyeket Csokonairól, Kis Jánosról és Berzsényiről írt, korszakjelző szerepe van a magyar irodalmi kritika történetében. E három között is — a megbírált költőre és a kortársakra gyakorolt hatásánál fogva — legjelentősebb a Berzsényi verseiről szóló recenzió.

A szemelvényes Kölcsy-kiadások és tankönyvek közel száz év óta rendszerint ezt a kritikáját közlik. Maga az irodalomtörténet is Kölcsynek ezzel a kritikájával foglalkozik legtöbbit. Annál meglepőbb, hogy a Kölcsy-irodalom ennek ellenére sem világítja meg kellőleg e dolgozat némely szakaszát és tárgyi utalásait. Kölcsy életrajzírói és méltatói természetesen nem tekinthették feladatuknak a tárgyi magyarázgatást; de az olvasókönyvek s jegyzetes kiadások szerkesztőitől talán mégis számon lehetne kérni a mulasztást . . .

Ezúttal csak egy ilyen homályos helyre nézve szeretnék világosságot deríteni. Ám ez a hely épp a legcsattanóbb része Kölcsy dolgozatának, amely Berzsényit az egész kritikából legfájdalmasabban érintette.

Mint ismeretes, Kölcsy e kritikáját — Berzsényi időmértékes és hangsúlyos verseinek mérlegetésével kapcsolatban — egy kíméletlen pointe fejezi be. A bírálat zárószakasza így hangzik:

Szükség, hogy a verselésre is egy tekintet vettessék, Berzsényi kétnemű versekben frá darabjait, Görög mértékkel, és rímekkel Zrínyi-versben. Az ő görög mértékű versei csálhatatlanul a legszebb hangzásúak közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt, s rímes versei közt is [némelyek] oly teljes hangzattal, oly numerositással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejtí a mérték távollétét. Ellenben kinek füle találhat gyönyörűséget az ilyenekben: [példa]. Az ilyenekben a hiányos hangzason kívül megjegyzésre méltó, hogy az egymásnak megfelelő sorokban a rím helyét a flexiónak (ha a magyar philológiában így szólani lehet) visszaforduló betűi, vagy inkább szavai pótol-

ják ki... S bár az ilyeneket a szinte általában rímellen magyar nyelv ki nem kerülheti, legalább általok verselőink vigyázóbbakká tételhetnének, hogy verseiket munkával készítsék, s könnyűségök *mesteri* könnyűség legyen. S így ezek helyett: [*példa*], legalább ilyeneket nyernénk: [*példa*] s nem kellene minden nyomon bosszankodó neveléssel, s nevető bosszankodással ama régire visszaemlékeznünk, midőn még így énekeltek:

Debreczennek útczái, sírjátok!

Nem kérdj már az idegen, hogy ha Lukács pap itthon

És egészséggben vagyon!

Íme a verssorok, melyekre nézve az érdeklődő az eddigi gazdag Kölcsey-irodalomban semmiféle tájékoztatást sem talál. A régebbi irodalomtörténeti felfogás, illetőleg téves értelmezés alapján azonban meg is lehet érteni: miért maradt annyira homályban ez a részlet? Hiszen irodalomtörténetünk nemzedékeken át azt tanította, hogy Kölcsey „akarata ellenére“ bántotta meg Berzsenyit, úgyannyira, hogy ez sértődöttségében örökre el is hallgatott... Ma már tudjuk, hogy nem egészen így áll a helyzet! Az ellentét — az elvi és ízlésbeli tényezők mellett — személyes elfogultságban is gyökerezik. Kölcsey és Berzsenyi, első pesti találkozásuk (1810. márc.) óta, kölcsönös idegenkedéssel méregették egymást. A kritika érzelmi hátterére az egykorú irodalmi levelezés is rávilágít. A kifinomult Kölcsey túlságosan rusztikusnak találta a borozgató-cigányozó „somogyi falunlakót“,¹ ez pedig — mint utólag megvallja a „garázda sophistáról“ —: „ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem (nézett), mikor (néki) a Pesti kávéházba egy öl nyekegő verseket hozott...“² Másfelől pedig Berzsenyi nem a Kölcsey-bírálat miatt némult el hanem részben mert költői vénája kiapadt, részben pedig mert drámai és prózai munkák tervei foglalták el...

Az említett téves, egyoldalú értelmezést olvashatjuk Toldy Ferencről Gyulai Pálon és Beöthy Zsolton keresztül egészen Pintérig. Ezt találjuk Jancsó Benedeknél is, aki nemcsak terjedelmes Kölcsey-életrajzot írt, hanem szemelvényes és magyarázatos Kölcsey-kötetet is szerkesztett. E szerint: „Kölcsey bármily szigorú is volt bírálatában, de igazságtalan sem itt nem volt, sem feleletében sértő és személyeskedő...“³

Az ennek ellentmondó mai felfogásnak éppen Kölcsey legbizalmasabb barátja, Szemere Pál ad először hangot. Szemere Pál ellenvéleménye⁴ annál figyelemreméltóbb, minthogy egyes megjegyzései épp a szóbanlévő zárószakaszra és a sérelmes párhuzamra vonatkoznak. Szemere valóságos jogász i okfejtéssel és terminológiával szedi ízekre Kölcsey Berzsenyi-bírálatát. Kölcsey megrovásait „büntetés“-nek nevezi, s azokat nem látja „igazságos imputációból eredni“. „Mert nem látjuk igazságosnak, sőt kezdődő népetlen szépliteratúrában károsnak látjuk, lényeket tenni semmivé, melyek belsejükre nézve nem üresek, nem tartalmatlanok, s egyedül külső formájukban találatik készületlenség, fogyatkozás. Az ilyenekre nézve elég lett volna odautasítani a költőt, hogy a gyakorlatlan kezét rajtok igazítsa meg, jobbítsa ki.“ Majd ismét a verselésre vonatkozó inkriminált részzel kapcsolatban: „E cikkben is, ... sőt mondhatni az első cikktől az utolsóig mindenütt valamely önmagával habzásban, küzdésben lévő érzelem látszik megzavarni a recensens ítéleteit...“ stb. Kölcsey kritikáját végeredményben „indignatio“ szülte. Szemere Pál ezen megjegyzései jórészt a Berzsenyire oly sértő utolsó sorokra céloznak; de a debreceni énekről közelebbit ő sem mond.

¹ Szemere Pál levele Kazinczyhoz, Pest, 1810, április 27.

² Berzsenyi levele Kazinczyhoz, Nikla, 1817, szeptember 8.

³ Jancsó Benedek: Kölcsey Ferenc élete és művei, Bp., 1885, 127. l.

⁴ Szemere Pál: Tudósítás. Ld. Waldapfel József: Berzsenyi megítélésének történetéhez, (ITK, 1936.)

Újabbán Császár Elemér⁵ is érinti e locust, jeléül, hogy némelyeket időnként nyugtalanított a rejtélyes énektörredék, de ő is mindössze ennyit tud mondani: „S valósággal megbocsáthatatlan az a gorombaság, amellyel minden ok és alap nélkül bírálatát végzi: Berzsenyi olvasásakor nem egyszer nevető bosszankodással gondolunk vissza a debreceni együgyű utcai énekekre.“

Ez „együgyű utcai ének“ első rövid magyarozatát a Magyar Próza Könyve II. kötetének⁶ jegyzetszótárában adtam, rámutatva arra, hogy e strófa Hodászi Lukács debreceni ref. pap és tiszántúli püspök halálakor szerzett sirató ének részlete, és hogy a Kölcseynél közölt sorok Bod Péternél is megtalálhatók, a Hodásziról szóló fejezetben.⁷

Hodászi Lukács a XVI—XVII. századfordulón egyike a jelentősebb hazai protestáns prédikátoroknak. Nagyváradon született 1555 táján. 1613. május 15-én a debreceni templom szószekén halt meg szívszélhűdésben. Bod Péter „Magyar Athenas“-ában így emlékezik róla:

„Feletle nagy kedvességben vólt a' Nép előtt, sokáig sírátták a' Debretzeniek. Egy Éneknek ilyen darabja fordúlt elő:

Debretzennek utszái sírjátok sorsotokon,
Már egy Jövevény sem kérdi hogy ha Lukáts Pap itt hon,
És ha egészségben vagyon.“

A Hodászira vonatkozó irodalom áttanulmányozása során a sirató ének törredékének egy újabb változatára akadtam, és pedig Tóth Ferenc egyik egyháztörténeti művében.⁸ Tóth Ferenc (1768—1844),⁹ az egyik legtermékenyebb prot. egyháztörténeti és tanügyi író, hosszú időn át maga is a debreceni kolégium diákja és segédtanára volt.

Tóth Ferenc mindenki másnál (így Bod Péternél is) részletesebb életrajzát adja Hodászinak, és az életrajzi rész végén ezeket írja:

„Sokáig keseregtek őtet halála után is a' Debretzeniek, egy Éneket is készítvén: az ő fájdalnok' kifejezésére, mellynek ezen darabja még ma is emlékezetben vagyon:

Debretzennek uttzái
Sírjátok sorsotokon
Szemetek ékességi
Nem jár már sorotokon
Már egy jövevény sem kérdi
Hogy ha Lukáts Pap ilthon
És ha egészségben vagyon?“

Egybevetve most a Bod Péter (1766), a Tóth Ferenc (1812) és a Kölcsey-féle (1817) változatokat, megállapíthatjuk a következőket: a három törredék közül Tóth Ferencé a legteljesebb, ez a variáns szószerint magában foglalja Bod Péter csonka szövegét, csupán a vesszorokat tagolja másképpen; a Kölcsey-féle változat csak a Bod-féle három sort ismétli, részint továbbcsontkítva, részint egyes szavait módosítva. (Bod Péternél és Tóth Ferencnél: „Már egy jövevény sem kérdi“, Kölcseynél: „Nem kérdi már az idegen“.) Nyilvánvaló, hogy Tóth Ferenc is, Bod Péter is valamely közös alapszöveg nyomán közli a maga sorait. Figyelmet érdemel, hogy Tóth Ferenc 1812-i följegye-

⁵ A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig. Bp., 1925. 71—72. 1.

⁶ Új Magyar Próza. Bp., 1948. 752. 1.

⁷ Magyar Athenas, 1766. 109. 1.

⁸ A' helvétziai vallástételt követő túl a' tiszai superintendenciában élt református püspökök élete. E' jelen való időkig lehozva. Győr, 1812. 78—90. 1.

⁹ Ld. Szinnyei: Magyar írók. 14. köt. 368—371. h.; Sz. Kiss Károly—Kálmán Farkas—Bierbrunner Gusztáv: Új magyar Athenas. Bp., Aigner; Borovszky Samu: Debreceni írók. (ITK, 1899. 118—119. 1.)

zése szerint az általa idézett strófa Debrecenben „még ma is emlékezetben vagyok“. E kortársi tudósítás alapján joggal következtetjük, hogy Kölcsey nem is írott szövegből, hanem pusztán emlékezetből idézte a népszerű utcai ének fozslányait...

Miután így a Kölcseynél említett strófa két egybevágó variánsára ráakadtam, magát a teljes énekszöveget is fel kellett kutatnom.¹⁰

Szabó Károly könyvészetében egy olyan könyvcím található, amely a kutatót eredménnyel biztatja ugyan, de valójában semmi idevágó adalékot nem tartalmaz. E mű Keserői Dajka Jánosnak, az Öreg Graduál kezdeményezőjének halotti prédikációja Hodászi Lukács felett (RMK. I, 438 sz.).

Végül is azonban sikerült megtalálnom a sirató ének teljes szövegét egy újabkori közlésben: a „Hortobágy“ című „közhasznú és mulattató tartalmú hetilap“ 1864. szept. 11. (3. évf. 37.) számában. E folyóiratot a debreceni „színügyegylet“ adta ki és Sárváry Elek szerkesztette. A szövegközlő nevét a lap nem tünteti fel. A névtelen munkatárs az említett Bod Péter, Tóth Ferenc és Kölcsey-féle töredékekre nem hivatkozik, csupán általánosságban utal az ének szerepére: „E gyásznének kezdő sorai s egy pontja: „*Debreczennek utczái*“ stb. ismeretesek irodalmunk mezején, de egész teljességében, úgy látszik, hogy az újabb évtizedek legjelesebb történetbúvárai sem ismerték“ — mondja.

A vers másolati példánya — a közlemény szerint — a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban „Sinai Miklós nagyhírű tudós debreczeni tanár egyháztörténelmi kézírata mellett találhatók“.

Sinai Miklós (1730–1808), a nagynevű debreceni professzor és püspök, a XVIII. századi történelmi forráskutató-iskola egyik kiváló képviselője, az erdélyi Bod Péter és Benkő József méltó társa. (A korábban említett Tóth Ferenc is az ő tanítványa volt; az idézett strófát is talán tőle másolhatta le.) Sinai hatalmas műve a magyarországi protestantizmus történetéről (*Historia ecclesiastica*) kéziratban maradt. A mű eredeti példányát Teleki Sámuel erdélyi kancellár, a híres könyvgyűjtő vásárolta meg. Így került Sinai szóbanlévő kézírata és ezzel együtt a kérdéses vers másolati példánya is Marosvásárhelyre.

Az 1870-es évek elején Révész Imre Sinai Miklósnak Bod Péterhez intézett három levelét közli, amelyeknek másolatát ő több évvel azelőtt Szabó Károlytól kapta, ez viszont az Erdélyi Múzeumban fedezte fel kissé már rongált, hiányos állapotban.¹¹ Az első levél 1763-ról, a harmadik 1767-ről van datálva, míg a középső keltezetlen. Az első, úgy látszik, Sinai és Bod Péter kapcsolatának legelső láncszeme, mert ebben a debreceni professzor előbb bemutatkozik az erdélyi tudósnak s aztán néhány magyar prot. egyháztörténelmi kérdésben felvilágosítást kér tőle. A második, a keltezetlen levél, már a kettejük közt megindult élénk levelezés bizonyítéka; Sinai már Bod Péternek egy imént érkezett levelére válaszol; ígéri a Bod Péter-féle Pápai-Páriz Dictionarium debreceni terjesztését és újabb tájékoztatásokat kér. A harmadik levélben Bod Péter „Magyar Athenas“-áról van szó. Sinai még nem kapta meg a neki címzett példányt, „mindazonáltal más móddal ugyancsak került (a kezébe) egy exemplar, a melyet a napokban nem kevés gyönyörűséggel (megolvasott és szemlélt). Melly sok szép magyar elméket temetett vala el a feledékenység, — mondja — a mellyek itt ismét emlékezetben és világ eleiben hozatnak.“ Majd így sóhajt fel, a megvalósításnál negyedfél évtizeddel korábban körvonalazva az Országos Széchényi-könyvtár tervét: „Bártsak hazánkban egy

¹⁰ Molnár Pál két helyi irodalomtörténelmi munkája (Debrecen a magyar irodalom történetében, Debrecen, 1941. és Debrecen a régi magyar irodalomban, M. Irod. Ritk., 58. sz.) — sajnos — semmi tájékoztatást nem nyújt e kérdésben.

¹¹ Révész Imre: Sinai Miklós debreczeni főiskolai tanár három levele Bod Péterhez egyháztörténelmi ügyben, (M. Prot. Egyh. és Isk. Figyelmező, 1872 : 49–55. 1.)

olylan Bibliotheca volna már, a melyben mind ezek a munkák együtt fel-
tanáltnának, ez valósággal nagy díszére válna egész nemzetségünknek...“

E töredékes levelezés alapján joggal következtethetünk arra, hogy Bod Péternek a „Magyar Athenas“ összeállításában Sinai Miklós is segítőtársa volt. Nem is találhatott volna kortársai között külön debreceni munkatársat Sinainál, aki éppen a tiszántúli prot. egyház történetének volt legbuzgóbb forráskutatója. Bod Péter a szóbanlévő Hodászi Lukácsra vonatkozó adatokat is bizonyára Sinaitól kapta, a sirató ének szövegével együtt; nemhiába, hogy az ő három sora szöszerint egyezik a Sinai-féle másolat megfelelő soraival. Így tehát a verstöredék első publikálása (Bod Péternél) végeredményben Sinaira vezethető vissza, aminthogy a teljes szöveg fennmaradását (a marosvásárhelyi kéziratos másolatban) szintén neki köszönhetjük.¹²

* * *

S most hadd álljon itt „Lukács pap éneke“ egész terjedelmében, azzal az újított helyesírással, sőt nyilvánvaló íráshibáival együtt, ahogyan azt a „Hortobágy“ c. folyóirat a Marosvásárhelyt található Sinai-féle másolati példányról közli:

Lukács pap éneke.

Igy sir a fehér hattyu Meander vize partján,
Mikor kesergj magát, halálának végső napján,
Igy zokog a szép gelicze, özvegységében asszu fán,
Szerelmes társa halálán:

Oda van már életem, mint reggeli hóharmat,
Elkelt szép örömöm, mint akit a nap elszáraszt,
Oh mint lón én elesésem; mindkét szerencse forgat
Ez az idő elváltoztat.

Arva hazám Debreczen, hová tód a prófétát!
A vén jámbor hiv szolgán nem reszket-e a szived már,
Ama drága lelkü Josuén nem nyilik-e meg a szád,
Nem könyvez-e az orczád?

Nyárban buza kalásza több-e vajjon a földön,
Apró por szárazságban számosabb-e a mezőkön,
Mint Debreczen sohajlása, vagyon most minden helyen,
Mind fő, közép s alsó renden?

Nagy inségbe merült nép, semmi gondod nem vala,
Mint a fiumagzat ép, valamig él édes atyja,
Mert gondját viseli, szépen neveli és oktatja,
Borzas haját lapogatja.

Elizéus hadnagyod tenéked amig éle.
Biztatott, bátorított mindennemű szükségedben,
Mint fényes csillag olyan volt a szent gyülekezetben,
Mint korona a fejeden.

Sava vala földednek, jóizü ételednek,
Tüköre szerencsédnek, oszlopa gyengeségednek;
Ne tessék azért nehéznek, ha a héjják süvöltnek,
Mert nincs anyjok a csirkéknek.

Sovány immár fogadon, mind ételed s italod,
Nem készülsz olyan gyorsan, mikor a harangszót hallod,
Majd meghasad a szived azon, hogy csak az helyét látod,
És tanítását nem hallod.

¹² Megjegyzendő, hogy sem Bod Péter a Magyar Athenas bevezetésében, sem életrajzírója, Mikó Imre (1862) nem szól munkatársáról, így Sinairól sem.

Mézbeszédü Lukács pap, drágább mirtus olajnál,
Igazságod a szép nap, szebb vaiál a sár aranyál,
Minket már a sas majd elkap, hogy tőlünk eltávozáál,
És a farkasoknak hagyál.

Irigy marha az halál, még pediglen szomorú,
Ki tegnapon jól valál, ez már mint a végső búcsú,
Bizony ha kétfelé látnál, meghallanád micsoda fu,
Meghatná szivedet a bu,

Gyászruhában már a hold, fejét kicsüggesztette,
Hogy az halál így horgász, neki nagysűrűn könyezve,
Mert elvitte a madarász, ki volt egyetlenegve,
Első s utolsó szülöttje.

Mégis amint zokoghat, ő magát így siratja,
Már nekem szivemre hat, az égnek mérges fulánkja,
Örömtől fosztó bánat, tagaimat elfojtja,
Elkölt vénségem istápjá.

Ambrus pap holta után, lám keserge Derecske,
Látván mármost, hogy volnál méltán megepedett szinben,
Halnék bizony én is sirván, ha halhatnék ez igyben,
Holtig való inségemben.

Tenyészésünk két magva, két akolnak oltalma,
Kinek jó pásztorsága volt nyájának erős paisa,
Mint a hajnal csillaga, csak egy szempillantásban
Mint mulik el hamarjában.

Olyan már életem, mint a megaszott fának,
Semmi hasznát nem érzem ennek is az áldott napnak
Mert magva szakadott immár, s lelked az árvaságnak
Bocsátotta, bubánatnak,

Pünköstben a szép rózsák, kertekben virágoznak,
Mezőkben a violák gyengédeden illatoznak,
Tengeri bumnak pediglen habot akkor hajtanak,
Akkor többülnek s áradnak,

Oly kár üté fejemet, ki holtomig tántorgat,
Oly seb éré szivemet, ki utolsó óráig tart,
Gyámoltalan vén fejemet, mint akit a farkas megmárt,
Kit meg nem vigasztalhat.

Elájulék azonnal; jaj szerelmes magzatim!
Szültelek volt egyedül, inségbeli gyámolaim.
Mint valami örömtől szemem fénye világa,
Zafir-kőnél szebb istápip.

Urnak sulyos kezei szállának rám véglére,
De ti ország papjai, mit néztek a megholt testre?
Vajjon lehet-e valaki, ki ennek örülhetne,
Hogy elaludt a moizesse?

Siratni inkább méltó az ily drága vén jámbort,
Aki igaz hallgató, szánja az ilyen órállót,
Lehet is minden halandó, de ilyen kegyes pásztort
Nem mindenik atya tartott.

Debreczennek utczái, sírjátok sorsotokon,
Szemetek ékességi nem járnak [!] már sorotokon
Már egy jövevény sem kérdi: hogyha Lukács pap otthon
És ha egészségben vagyon?

Erdei zöldellő fák, mezei virágokkal,
Bánkódjakok violák, illatozó szagokkal,
Koszorúk és bokréták árnyékos borostyánnal,
Hervadjakok hamarsággal.

Böven az hol sírni kell, nem szükség ott a czifra,
Nem érzi az holt ember, micsoda szagu a rózsa,
Nem kell immár ennek többször illatos majoránna,
Sem liliom virágszála.

Reggeli szép harmatok, szünjetekek meg most ti is,
Ne sarjuzzék a fű is, hadd száradjon meg a föld is,
Hogy minden szív most csak zokog, hadd bizonyítsák ők is,
Hadd aszszon meg a pázsit is.

Ezekkel egyetemben vének ifjak gyermekek,
Szolga, szolgáló renden lévő árvák és özvegyek,
Kik nem az érdemekben, de csak a Krisztusban bíztok,
És hit által idvezültök:

Zengő szavu pásztorát a nyájnak sirassátok,
Igaz magyarázóját szent írásnak ohajtsátok,
Bus szivek vidámítóját, ha nem kősziklák vagytok,
Velem együtt sirassátok.

Ime minket már elhagysz, hangos szavu gyámolunk,
Vigasztalást már nem adsz, mikor nyavalyában forgunk,
Mint menydörgő nem rivogatsz, hogy ha megtántorodunk,
Vagy ha a bünre hanyatlunk.

Nem mondhatjuk, ugy vagyon, hogy eleget nem éltél,
Mert itt a sovány földön tündöklő vénséget értél,
De mi reánk nézve bizony még nagy szép időt élnél,
Hogy ha váltságos lehetnél.

Utolsó tanításra mikor köztünk felállál,
Ez nekünk a gyászruhánk, hogy ily hirtelen meghalál,
Szép nyájadtól kegyes atya csak el nem bucsuzhattál,
Mint szent Illyés csak elmulál.

Sebes szív vigasztalni kegyes beszédü valál,
Emherekkel mulatni szelid erkölcsöt tartottál,
A bünt pedig megfeddeni, kit miben tapasztaltál,
Menydörgöképen kész vóltál.

Minap Hodász igy sira Lukács papunk halálán,
A jó pásztort soha[j]lta, hogy elvitte a madarász;
Sok jó szerencsüket kíván, esztendőnek forgásán,
Minden jóknak végső napján.

A 31 szakaszból álló terjengős ének első 30 strófájának versfőiből a következő név tűnik elő: IOANNES SMIGMATOPOEUS DEBRECINUS, ami Debreceni Szappanos Jánost jelent. (Neve semmiféle debreceni történeti és irodalomtörténeti kézikönyvben nem található.) Az utolsó strófából kiolvashatólag ez a Szappanos János hodászi (Szatmár m.) prédikátor volt, s így kettős minőségben — mint debreceni születésű hodászi prédikátor — kesergett Lukács pap fölött.

Szappanos János neve új név a régi magyar irodalom történetében. „Lukács pap éneke” — a 17. századi kollégiumi diákköltészet, a „lugubris tónus” egyik jellemző terméke — nem önmagában ad szerzőjének irodalomtörténeti érdeket, hanem csupán azon szerepnél fogva, melyet a vers 21-dik strófája kölesönöz neki, mint láttuk: Bod Pétertől Köleseyig...

És itt meg kell jegyezni, hogy Kölcsey bírálatának csattanója, a kántor-verstörödék, nemcsak Berzsenyi rímes költeményei ellen irányul; a kritikus Debrecen felé is céloz. Köztudomású (maguk a debreceni monográfusok mutatták ki legrészletesebben), hogy Kölcsey, aki tizenhárom évig nevelkedett a debreceni kollégiumban, „kora ifjúságától haláláig ellenszenvet érzett . . . a kedélyét lenyűgöző iskolai pedantériával”¹³ szemben. Bármennyit köszönhet is ottani mélyreható tanulmányainak és az Alma Mater jellemformáló szerepének, Debrecen iránt érzett fanyar ellenszenvé mindvégig megmarad, s a várost később is „szenvedésej helyének” nevezi. Ez az érzelmi elfogultsága több munkájában megnyilatkozik, kivált az 1810-es években, tehát még elég közel a szomorú diákkorhoz. Ennek legelső példája az *Anti-mondolat*; a nyelvújítás megcsúfolása Debrecenből indult ki, s ő most, Kazinczy lelkes híveként, kíméletlenül támad a debreceni kör és a debreceni grammatikusok ellen. Második szembefordulása: a ridegségig szigorú *Csokonai-bírálat*, amelyben a költő környezetének hatását: az „iskolai” tónust és az alföldi tájszólást kifogásolva közvetve ismét Debrecennel száll szembe. És harmadszor itt: *Berzsenyi-bírálatában*, amikor a dunántúli klasszicizáló poétáról szólva, a gúny nyilat — szinte erőszakolt képzettársítással! — ismét debreceni fegyvertárából kölöcsönzi.

„Lukács pap éneke” az 1810-es években, Kölcsey kritikájának megírásakor, Debrecen könnyékén még valamelyes emlékezetben volt. A teljes szöveg primitív tartalma s döcögő rigmusai számunkra is jobban megértetik Berzsenyi nagy haragját.

KERESZTURY DEZSŐ:

A HALLGATÓ ARANY*

I.

Arany Jánost férfiívei derekán korának magyar vezetőrétegei nemzeti klasszikusnak ismerték el, s a dicsőség és elismerés fényével körülvéve, példaadó költői nagyságként ünnepezték. A hatvanas évek közepétől kezdve élete végéig a nyilvánosság előtt mégis jóformán teljesen hallgat a költő.

Közéleti elismerésének bizonyítására elég lesz a következőket kiemelni: 1865-ben, 48 éves korában a Magyar Tudományos Akadémia titoknokának választják igen megtisztelő körülmények között; 1867-ben, mint a magyar nemzeti költészet legnagyobb élő képviselőjére, rákényszerítik az egykorú közélet egyik legnagyobb kitüntetését, a Szent István-rendet; 1873-ban másodszor, 1880-ban harmadszor kapja meg az Akadémia nagyjutalmát; 1875-ben Trefort miniszter neki ajánlja fel az egyetem magyar tanszékét, s ugyanebben az évben az irodalmi ellenzéket és fiatalságot megszervezni hivatott Petőfi-Társaság is tiszteleti tagjának választja meg. 1878-ban, mikor a Kaposos könyv néhány remeke a nyilvánosság elé kerül, az egész ország üdvözli megszólalását; az egyetemi ifjúság ezüstkoszorúval ünnepli. Halálakor a részvétüket kifejező előkelőségek élén a király és királyné áll; az Akadémia oszlopcsarnokából dízsírhelyre temetik, s szobrára egy év alatt 70 000 forint gyűlik össze. A hír és dicsőség mellől az anyagi elismerés sem hiányzik. Akadémiai fizetése biztosítja megélhetését; mellékjövedelmei lehetővé teszik, hogy 1870-ben visszautasítsa a neki szánt nemzeti ajándékot s 76-tól kezdve, amikor helyettes veszi át munkája nagyrészét, ne vegye fel

¹³ Ld. Molnár Pál: Kölcsey és Debrecen, (Debreceni Szemle 1939, 164—167, 1.)

* Egy munkaközösségi vitaelőadás vázlata.